

TERENSKI PREGLED ŠIREG ZADARSKOG PODRUČJA – ARHEOLOŠKA VALORIZACIJA RIMSKOG KATASTRA

Field survey of the wider
Zadar area -archaeological
valorization of the Roman
cadastre

IN SITU - 2/1 (2023)

Agrarni pejzaž antičke kolonije *Iader* formirao se prema principima agrimenzure, a prostor agera se od trenutka formiranja kontinuirano mijenjao djelovanjem ljudskih i prirodnih čimbenika. Povijesne (fotografije RAF-a), a osobito suvremene zračne snimke pokazuju da su ostatci antičke centurijacije vidljivi i u današnjoj podjeli urbanog prostora grada i njegove okolice.

Budući da organizacija prostora pojedinih suvremenih gradskih teritorija upućuje na mogućnost da je riječ o staroj antičkoj podjeli koja izlazi iz okvira tradicionalne interpretacije

The agrarian landscape of the ancient colony of *Iader* was formed according to the principles of Roman land surveying, and the area of the ager continuously changed from the moment of its formation due to human and natural factors. Historical (RAF photographs), and especially contemporary aerial photographs, show that the remains of Roman centuriation are also visible in today's division of the urban space of the city

and its surroundings.

Since the spatial organization of certain modern city territories suggests the possibility that it

Josipa BARAKA PERICA

jbaraka@unizd.hr

Filipa JURKOVIĆ PEŠIĆ

fjurkovic@unizd.hr

agera kolonije *lader*, što je već i prije primijećeno (Bradford 1957: 145–215, Bussi 1984: 235–240), cilj je bio pregledati pozicije na kojima se takva održivost potencijalno najbolje uočava na način da se u istraživanje uključe sva povijesna razdoblja. Oso- bit naglasak bio je na rimskoj centurijaciji i njezinu očuvanju do danas. Svi arheološki pregledi bili su ponajprije informativnog karaktera u svrhu određivanja pravog potencijala za daljnje istraživanje teme. Područje je prije svega pregledano pomoću satelitskih snimki, geodetsko-katastarskih podloga i zračnih fotografija, a zatim su određene pozicije pregledane klasičnim terenskim pregledom.

Na satelitskim snimkama i geodetsko-katastarskim podlogama jasno se uočava mreža kvadrata čije su dužine stranica približno ili točno 710 m. Takva mreža vidi se na sljedećim područjima: prostor od Dikla do Sukošana što odgovara veličini *agera centuriatusa* prema tradicionalnoj interpretaciji koju je postavio M. Suić – od Puntamike do Bibinja u unutrašnjosti do Bilog briga (Suić 1955: 14–17; 2003: 166). D. Maršić je Suićevu interpretaciju agera proširio prema jugoistoku do Sukošana (Maršić

is an old Roman-era division that goes beyond the traditional interpretation of the ager of the lader colony, which has already been noticed before (Bradford 1957: 145–215, Bussi 1984: 235–240), the aim was to review the positions where such sustainability is potentially best observed in such a way as to include all historical periods in the research. A special emphasis was placed on Roman centuriation and its preservation until the present day. All archaeological surveys were primarily informative in order to determine the true potential for further research on the topic. First of all, the area was explored using satellite images, geodetic-cadastral records and aerial photographs, and then specific positions were inspected by classic field survey.

A grid of squares whose side lengths measure approximately or exactly 710 m can be clearly seen on satellite images and geodetic and cadastral records. Such a grid can be seen in the following areas: the area from Diklo to Sukošan, which corresponds to the size of *ager centuriatus* according to the traditional interpretation by

1993), te u unutrašnjosti do Zemunika, a N. Jakšić prema zapadu do Dikla (Jakšić 1986). Mreža je vidljiva i na području zapadno od Dikla prema Ninu, te na sjeveru gotovo do Poličnika, kako to vidi i M. Kadi (Kadi 2020). Prisutnost mreže na navedenim područjima vrlo je znakovita jer joj kvadrati ne odstupaju od veličine *1 actusa*, ali ono u čemu sigurno odstupaju jest orijentacija. Naime, orijentacija mreže nije svugdje ujednačena te su primjetni otkloni osobito u smjeru Nina i na sjeveru prema Murvici.

Kao što je već navedeno, u svrhu preciznije determinacije prave prirode nastanka takvih kvadrata i izvan tzv. tradicionalnog prostora zadarskog agera te razloga različite orijentacije mreže, odlučilo se započeti s ciljanim terenskim pregledima koji su do sada obavljani na nekoliko pozicija. Pregledi su provedeni tijekom 2022. i 2023. godine te su potvrđeni potencijalni ostatci centurijacije na više položaja. Riječ je o većim i manjim suhozidima koji se poklapaju s granicama limesa centurija, a pokazuju i određene naznake unutrašnjih podjela.

Jedan od boljih primjera nalazi se na granici između Dikla i Kožina. Riječ je o vrlo zanimljivoj pozi-

M. Suić – from Puntamika to Bibinje and to Bili Brig in the inland (Suić 1955: 14–17; 2003: 166). D. Maršić extended Suić's interpretation of the ager to the southeast to Sukošan (Maršić 1993), and in the interior to Zemunik, and N. Jakšić to the west to Diklo (Jakšić 1986). The grid is also visible in the area west of Diklo towards Nin, and in the north almost to Poličnik, as noticed also by M. Kadi (Kadi 2020). The presence of the grid in the mentioned areas is very significant because its squares do not deviate from the size of *1 actus*, but what certainly deviates is the orientation. Namely, the orientation of the grid is not uniform everywhere, and there are noticeable deviations, especially in the direction of Nin and in the north towards Murvica.

As already stated, for the purpose of determining more precisely the true nature of the formation of such squares also outside the so-called traditional area of the Zadar ager and the reasons for different orientation of the grid, it was decided to start with targeted field surveys that have been carried out so far at several positions. Surveys were carried out during 2022 and 2023, and potential remains of centuriation were confirmed in several positions. These are larger and smaller dry stone walls that coincide with border lines (*limes*) of *centuriae*, and also show certain indications of internal divisions.

One of the better examples is located on the border between Diklo and Kožino. It is a very interesting position northwest of the city dump, where a stone mound was observed forming a wide and elongated structure, about 50 meters long, extending in the east-west direction, and inside it was a smaller square building (a tower). On the mound, several circular pits made of neatly stacked stone were also discovered, which were arranged in a regular sequence. So far, three such constructions have been observed, but it is possible that there are more. This structure and the tower can be seen very well on the photographs from 1968, when there was significantly less vegetation in that area, and they could coincide with the direction of the internal division of *centuriae*. It is also important that the mound with the tower is located in the immediate vicinity of another dry stone wall structure

Satelitska snimka šireg zadarskog područja s vidljivom mrežom kvadrata 710 x 710 (preuzeto s: <https://geoportal.dgu.hr>)
Satellite image of the wider Zadar area with a visible grid of 710 x 710 m squares (taken from: <https://geoportal.dgu.hr>)

..... Kamena gomila s ostacima kule (foto: M. Šimičić)
 Stone mound with the remains of the tower (photo: M. Šimičić)

..... Mogući limes centurijacije (foto: M. Šimičić)
 Possible centuriation grid line (limes) (photo: M. Šimičić)

ciji sjeverozapadno od gradskog deponija, na kojoj je uočena kamena gomila koja tvori široku i izduženu strukturu, dužine oko 50 metara, koja se pruža u smjeru istok-zapad, a unutar nje uočena je manja kvadratna građevina (kula). Na gomili je otkriveno i nekoliko kružnih jama izrađenih od pravilno slagane kamena koje su raspoređene u pravilnom nizu. Zasad su uočene tri takve konstrukcije, ali moguće je da ih ima i više. Ova se struktura i kula vrlo dobro vide na snimkama iz 1968. godine, kada je na tom prostoru bilo znatno manje vegetacije te bi se mogle podudarati sa smjerom unutrašnje podjele centurija. Isto tako, važno je što se gomila s kulom nalazi u neposrednoj blizini druge suhozidne strukture koja se pruža u pravcu sjeveroistok-jugozapad. Ovaj je suhozid, prema orijentaciji, dužini, širini i poziciji vrlo moguće nekada bio dio limesa centurijacije (smjer karda). Problem je što se upravo na ovom dijelu, kako pokazuju satelitske snimke, pravilnost kvadrata najviše poremetila, da bi se dalje prema Ninu ponovno vrlo jasno vidjela mreža, ali u blagom orijentacijskom odklonu. Isto pokazuju snimke iz 1968. godine kao i suvremene snimke. Već se sad uvidjelo da je cijeli prostor arheološki iznimno bogat, a očuvanost je sigurno uvjetovana time što se ovdje ipak nalazi gradski deponij pa se

that stretches in a northeast-southwest direction. According to its orientation, length, width and position, this dry stone wall was very likely once a part of the centuriation grid line (direction of *cardo*). The problem is that precisely in this part, as shown by satellite images, the regularity of the square was most disturbed, so that further towards Nin, the grid could again be seen very clearly, but with a slight deviation in orientation. The photographs from 1968 show the same situation as the contemporary photographs. It has already been noticed that the entire area is extremely rich in terms of archaeology, and the preservation is certainly conditioned by the fact that there is a city dump here, so the expansion of the city and the increasing concentration of apartments did not permanently destroy the historical landscape. In the entire area of Diklo and Kožino, an extremely large number of very interesting positions were recorded, such as forest roads bordered by high dry stone walls, and their position and direction are indicative, suggesting that they could be border lines of *centuriae*. In this area, more detailed inspections of the terrain are planned.

Likewise, interesting results were obtained during the field survey of the area west of the village

..... Visoki suhozidi na predjelu Dikla (foto: F. Jurković Pešić)
 High dry stone walls in the area of Diklo (photo: F. Jurković Pešić)

... Kameni međaši iz vremena Kraljevine Italije (foto: M. Šimičić)
 ... Boundary stones from the time of the Kingdom of Italy (photo: M. Šimičić)

širenjem grada i potenciranjem apartmanizacije povijesni krajolik nije zauvijek izgubio. Na cijelom području Dikla i Kožina zabilježen je iznimno velik broj vrlo zanimljivih pozicija, kao npr. šumski putevi omeđeni visokim suhozidima, a indikativna je njihova pozicija i smjer koji također upućuju na to da je riječ o mogućim limesima centurija. Na ovom predjelu predviđeni su detaljniji pregledi terena.

Isto tako, zanimljivi rezultati pokazali su se i pri terenskom pregledu područja zapadno od sela Baričevića. Tamo se naišlo na tri *in situ* kamena međaša kojima je označena linija razgraničenja između teritorija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije. Na gornjoj površini međaša je oznaka sjevera, dok su na bočnim stranama naznačene oznake slovima i arapskim brojkama. Na sva tri uklesana je i godina postavljanja – 1920. Pozicionirani su na samu granicu nekadašnjih kraljevina i fiksirani su na stijenu. Navedeni međaši za sada ne izgledaju kao da su se nadovezali na starije, eventualno iz rimskog doba.

Na području između Musapstana i Baričevića, nedaleko od pozicije međaša uočena je jedna šira suhozidna struktura čija se orijentacija jugoistok-sjeverozapad podudara sa smjerom limesa (točnije dekumana), dok su u Park-šumi Musapstan primijećeni pravilni nizovi priklesane i oblikovane žive stijene, koji podsjećaju na rubnik ceste ili puta.

Sve otkrivene pozicije zahtijevaju daljnje pregle-

de Baričevići. There, three *in situ* boundary stones were found marking the demarcation line between the territory of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and the Kingdom of Italy. On the upper surface of the boundary stone is the marking of the north, while on the sides there are marks in letters and Arabic numbers. All three are engraved with the year of installation - 1920. They are positioned on the very border of the former kingdoms and fixed on the rock. For the time being, mentioned boundary stones do not look as if they were related to the older ones, possibly from the Roman era.

In the area between Musapstan and Baričevići, not far from the position of the boundary stones, a wider dry stone wall structure was observed whose orientation southeast-northwest coincides with the direction of grid lines (more precisely *decumanus*), while in the Musapstan Forest Park regular rows of carved and shaped bedrock were noticed, which resemble the curb of the road.

All discovered positions require further inspections, detailed surveys and potential archaeological excavations. The current results of the review, although modest, confirmed great potential for investigating the centuriation of Roman-era lader. The main purpose of the field surveys is to update

... Ostatci suhozida na Musapstanu (foto: F. Jurković Pešić)
 ... Dry stone wall remains in Musapstan (photo: F. Jurković Pešić)

de, detaljna snimanja i potencijalna arheološka iskopavanja. Trenutačni rezultati pregleda, iako skromni, potvrdili su velik potencijal za istraživanje problematike centurijacije antičkog *ladera*. Glavna svrha terenskih pregleda jest aktualiziranje problematike povezane s rimskim katastrom, osobito na prostoru unutar kojeg se još uvijek živi i u kojem se neprestano djeluje. Želja nam je kreirati ideju o poštovanju i valoriziranju tog prostora kao kulturno-povijesnog spomenika koji će biti ponosna ostavština budućim generacijama.

the issues related to the Roman cadastre, especially in the area where people still live and constantly change their environment. Our desire is to create the idea of respecting and valorizing this space as a cultural and historical monument that will be a valuable legacy for future generations.

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- BRADFORD, J. 1957, *Ancient landscapes, Studies in field archaeology*, London: G. Bell and sons, LTD.
- BUSSE, R. 1984, *Misurare la terra: centuriazione e coloni nel mondo romano*, Modena.
- JAKŠIĆ, N. 1986, Draga sv. Krševana u Diklu (o tisućljetnoj obljetnici osnutka samostana), *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 25 (12), 205–229.
- KADI, M. 2020, Centurijacija kopnenog dijela agera rimske kolonije Jadera (Zadar) Rimski katastar, *Kartografija i geoinformacije*, 19/33, 106–111.
- MARŠIĆ, D. 1993, Prilog poznavanju limitacije agera antičkog Zadra, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 32 (19), 105–117.
- SUIĆ, M. 1955, Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali, *Zbornik Instituta historijskih nauka*, 1, 1–36.
- SUIĆ, M. 2003, *Antički grad na istočnoj jadranskoj obali*, Zagreb: Golden marketing.

